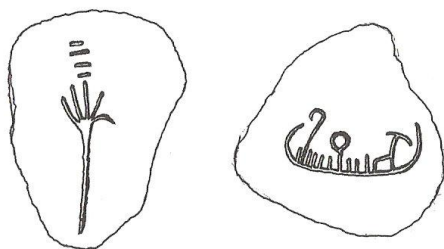

OLDTIDENS GÅDEFULDE SKÅL- TEGN I LYNGBY - TAARBÆK OG RUDERSDAL KOMMUNER

Mennesker har til alle tider og overalt på jorden malet eller hugget billeder på sten. Hos os i Norden har særlig bronzealderens mennesker efterladt en fantastisk billedverden, bl.a. i form af helleristninger. I Syd- og Mellemskandinaviens kystområder finder vi på skrånende, isskurede klipper en rigdom af billeder: skibe, soltegn, mennesker, dyr og skåltegn. I Danmark har vi på de bornholmske klipper og sten mange helleristninger. I det øvrige land har man af mangel på klipper måttet riste på sten.

I vort område er der (indtil nu) kun fundet tre sten med billedmotiver. En er fundet af Frederik den Syvende i Dyrehaven i en af de høje, han udgravede i 1858. Det er en sten med håndtegn, som kan være den, der senere er havnet på Rungstedlund, hvor den nu kan ses i Karen Blixen Museet. Den anden er også fra Dyrehaven, hvor den i 1933 blev fundet i skovbrynet mod Rådvad. Denne sten med et skibsbillede kan ses på Nationalmuseet. Den tredje sten er et brudstykke fundet i 1918 i et stengærde i Vedbæk. Det befinder sig nu på Nationalmuseet.

Til gengæld har vi ganske mange sten med skåltegn.

Et skåltegn er en skålformet fordybning hugget ind i stenen. Den typiske skål er ca. 50 mm i diameter og ca. 5 mm i dybden, ofte glat i bunden som var den slebet. Mønstrene kan variere meget.

Sten med skåltegn, skålsten, finder vi ofte i skov, hvor de kan have ligget på deres nuværende plads, siden de i sin tid blev aflejet af indlandsisen. Om disse sten siger vi, at de er jordfaste. Sten fra det dyrkede land er ofte flyttet og indbygget i stengærder. Mange er gået tabt, brugt som byggesten eller endt som vejmateriale.

Skåltegnet, undertiden benævnt skålgrube, er langt den hyppigste helleristning. Det forekommer alene eller sammen med billedristninger. Skåltegnene stammer for størstedelen fra bronzealderen, ca. 1800 – 500 f. Kr., altså for ca. 2500 – 3800 år siden. Meget tyder imidlertid på, at de første skåle er hamret i klipper og sten allerede i bondestenalderen for 4000 – 5000 år siden, og at man ikke ophørte dermed før et godt stykke ind i jernalderen for omkring 2000 år siden. Men brugen af skålene kan have fortsat helt op til vor tid.

Skåltegn har således været brugt i mange tusinde år. Men hvorfor har man lavet dem? I over 150 år har arkæologer og andre forsøgt at forklare, hvorfor man har hugget disse tegn i sten. Det er stadig lige gådefuldt: Er skålen et symbol, et tegn i sig selv, eller har den haft en særlig funktion? Har det været selve fremstillingen af skåltegnet, der har været det afgørende? Eller har det måske været det, der kom ud af processen, stenstøvet, der har været eftertragtet? En vedholdende teori går ud på, at skålen har været en offerskål og led i et frugtbarhedsritual.

Skålsten nr. 12

Af hensyn til dokumentationen er de fleste sten her fotograferet med skålene opmalet med kridtvand. Det er for længst regnet væk og skader ikke stenen.

Ofte er det vanskeligt at få øje på skålene. Sidelys på en skålsten fra morgen- eller aftensol kan gøre dem tydeligere. Se sten nr. 29, der er fotograferet en solskinsdag. Mange sten ligger imidlertid i skygge fx i skov, og her er solen ikke til megen hjælp. I dårligt lys eller i mørke kan stærkt lys fra siden fra en lygte lokke skåltegnene frem. Se sten nr. 13. Ellers føl med fingerspidserne, og skålen giver sig til kende. Mange skåltegn er endnu glatte i bunden.

Intet på denne jord er uforgængeligt, ej heller granit. Helleristningerne har i de 2000 til 5000 år, der er gået, siden de blev hugget, været udsat for veksel mellem frost og tør, for luftforurening og syrerregn, for tilgroning og for fysisk slid. Navnlig de sidste årtier har været hårde ved stenene og har medført en omfattende erosion. Billederne og gruberne er allerede blevet svagere, og mange er forsvundet helt. Intet forsøg på at standse nedbrydningen af denne kulturskat har hidtil båret frugt, men ved forskning og forsøg håber man at finde en måde at beskytte den på. Sideløbende hermed arbejdes der ihærdigt på at dokumentere og registrere så mange ristninger som muligt, således at eftertiden under alle omstændigheder får en mulighed for at glæde sig over og forske i fortidens mangfoldighed.

Denne dokumentation og registrering pågår til stadighed: Kulturarvstyrelsen registrerer alle kendte oldtidsminder i Danmark. Her i vort område har Arkæologigruppen i Søllerød dokumenteret skålsten i Søllerød Kommune og beskrevet dem i Søllerødbogen 2001, 2002 og 2004, og som deltager i RANE projektet*) har Arkæologiklubben Flækken i Kgs. Lyngby dokumenteret og registreret samtlige kendte skålsten i Lyngby-Taarbæk og Rudersdal kommuner. Alle de registrerede sten er nævnt i denne folder.

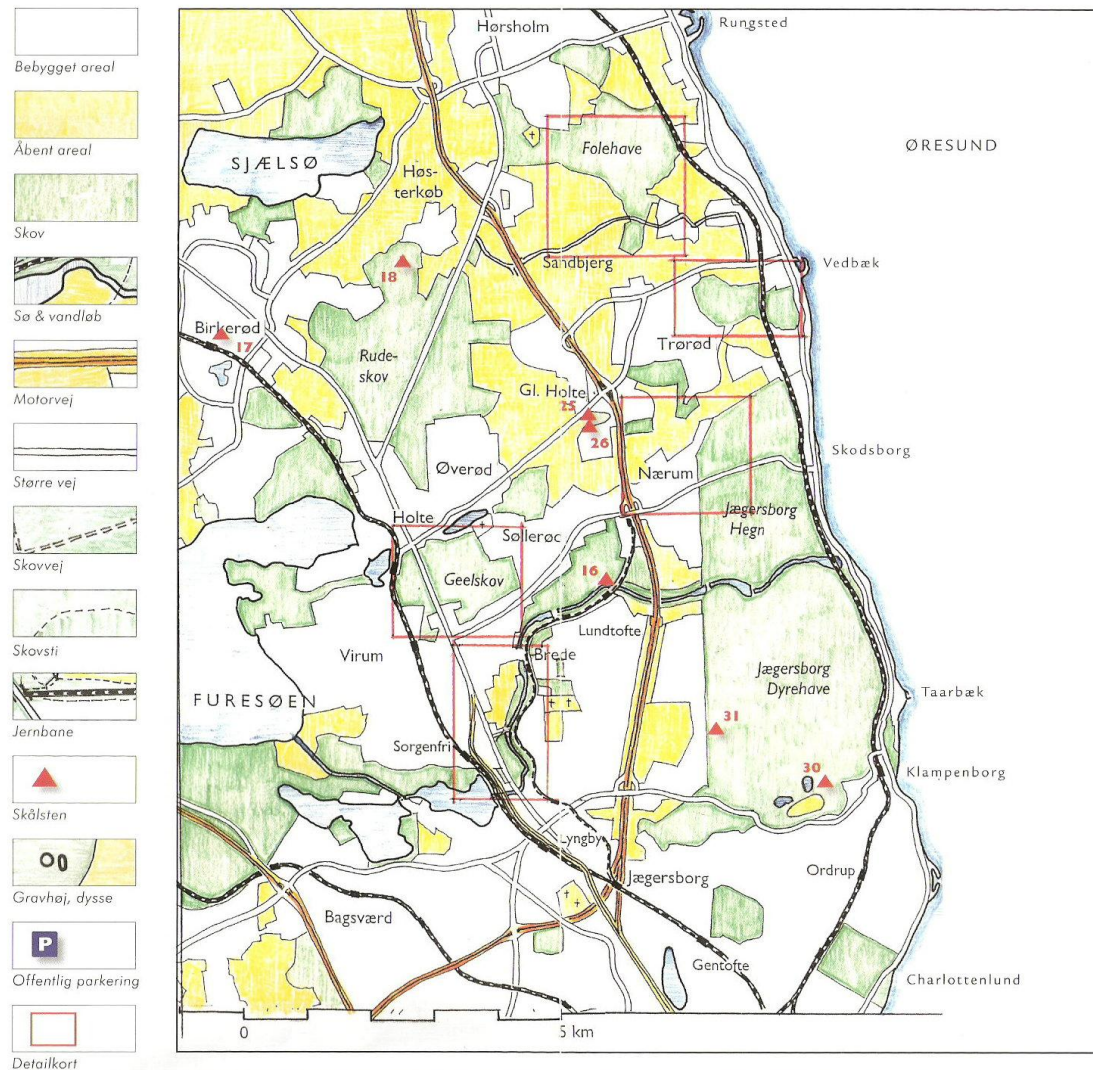
*) RANE står for Rock Art in Northern Europe. Det er et projekt, der har løbet i 2002 – 2005 i Norge, Sverige, Finland, Rusland og Danmark med økonomisk støtte fra EU. Formålet har været at dokumentere og registrere helleristninger i de nævnte lande og således bevare kendskabet til disse uerstattelige kulturminde. I Danmark er det Nationalmuseet, Bornholms Museum og Arkæologiklubben Flækken, der har deltaget i RANE. På Bornholm har dette tiltag givet en ekstragevinst i form af mange nyfund. I vort område et enkelt. (Sten nr. 6)

Denne folder er udarbejdet i 2006 af Arkæologiklubben Flækken, Kgs. Lyngby i samarbejde med Arkæologigruppen i Søllerød. RANE projekt har støttet økonomisk, og Rudersdal Museer, Mothsgården har bidraget med kortene, tegnet af Jens Johansen.

Yderligere eksemplarer kan rekvireres hos Arkæologiklubben Flækken, Frieboeshvile, Lyngby Hovedgade 2, 2800 Kgs. Lyngby, flækkenlyngby@hotmail.com

Arkæologiklubben Flækken
Frieboeshvile, Lyngby Hovedgade 2
2800 Kgs. Lyngby

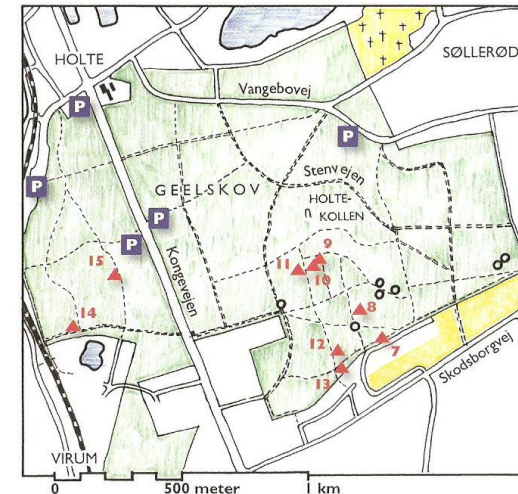
Oversigtskort

**En skålstén er et fredet fortidsminde. Værn om det !
Undlad at tegne, male, ridse eller gå på en sten med skåltegn**

Geelskov

I vort område er Geelskov det sted, der er rigest på skålstén. Der er registreret ni stén med skåltegn i denne skov. De ligger formentlig alle på deres oprindelige plads. De er jordfaste.

7 Jordfast skålstén, ca. 100 x 110 cm

1 skåltegn, ca. 60 mm i diameter. Stenen ligger ved stien, der løber langs skovgærdet ud mod bebyggelsen Geelskovparken og lidt til højre for den vestlige indgang gennem stengærdet fra Geelskovparken.

8 Jordfast skålstén, ca. 120 x 120 cm

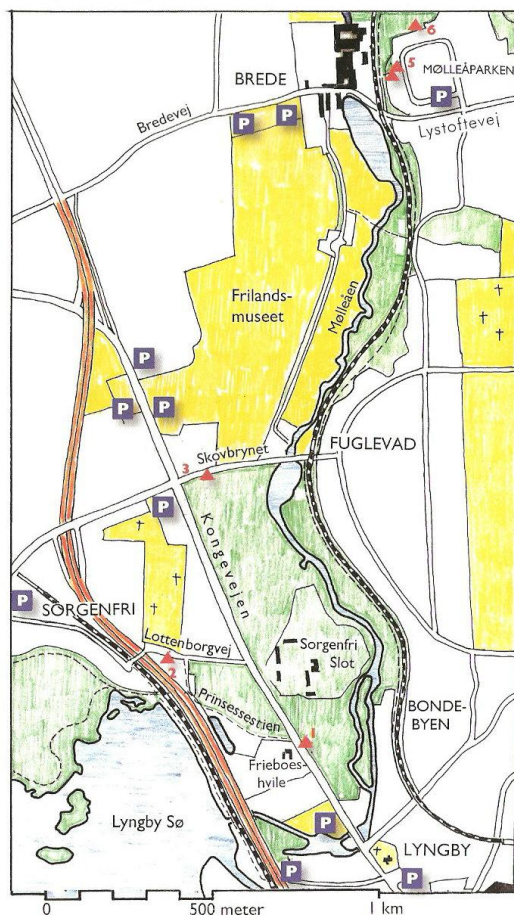
33 skåltegn, 35 til 60 mm i diameter. Går man ad den nordgående sti fra indgangen i skovgærdet, kommer man til den største og flotteste af skålsténene her i Geelskov. Den kaldes Glob's stén og ligger noget til højre for stien i den høje bøgeskov. Hele oversiden på den næsten kvadratiske, flade stén er dækket med de 33 skåltegn. De er dog ikke alle lige tydelige, nogle er kun 2 mm dybe.

9 Jordfast skålstén, ca. 85 x 45 x 25 cm

2 skåltegn, ca. 30 og 40 mm i diameter. Fortsætter man videre op ad stien op i granskoven helt op til skrænten og følger stien til venstre, kommer man til den næste skålstén, der ligger lidt til venstre inde mellem de høje graner.

10 Jordfast skålstén, ca. 95 x 75 x 20 cm

Sorgenfri og Brede

Hvis du på din vandring har hældet med dig og finder en "mytisk" sten, som ikke er omtalt i denne folder, så fortæl os om det. Enten til Rudersdal Museer, Mothsgården tlf. 45 80 20 46, eller til Arkæologiklubben Flækken, flækkenlyngby@hotmail.dk

Sorgenfri området

I den nordlige del af Kongens Lyngby ligger tre skålstene i nærheden af Sorgenfri Slot. De er alle tre bygget ind i stengærder, og deres oprindelige plads kendes ikke.

1 Skålsten, ca. 75 x 60 cm

1 meget stort og dybt skåltegn, ca. 100 mm i diameter og ca. 28 mm dybt. Stenen er indbygget i stengærdet langs Kongevejen ved siden af den røde brandhane. Det er lige over for Frieboeshvile, hvor Prinsessestien begynder.

2 Skålsten, ca. 50 x 30 cm

17 skåltegn, 30 til 70 mm i diameter. Indbygget for nederen i gærdet ud for Lottenborgvej nr. 21. Stenen er et brudstykke af en større sten med bruddet gennem de tre nederste skåle. Hvad der er sket med den resterende del af stenen, vides ikke. Måske ligger den et andet sted i gærdet.

3 Skålsten, ca. 60 x 50 cm

6 skåltegn, 30 til 80 mm i diameter. Stenen er bygget ind i stengærdet omkring Sorgenfri Slotspark lige over for skellet mellem Skovbrynet nr. 61 og nr. 63.

Brede

Ved Mølleparken ved Brede ligger tre skålstene. To i gærdet langs stien mod nord fra Lystoftevej op til bebyggelsen Mølleparken, den tredje i Indelukket nord for bebyggelsen.

4 Skålsten, flad ca. 65 x 40 x 23 cm

1 skåltegn, ca. 40 mm i diameter. Stenen indgår øverst i stengærdet, ca. 25 m oppe ad stien fra Lystoftevej.

5 Skålsten, ca. 55 x 35 cm

4 skåltegn, 25 til 40 mm i diameter, forrest på stenens underside. Denne sten er indbygget i stengærdet, ca. 45 m oppe ad stien fra Lystoftevej.

6 Jordfast skålsten, ca. 60 x 55 x 50 cm

1 skåltegn, ca. 40 mm i diameter omtrent midt på stenens vestside. Stenen ligger formentlig på sin oprindelige plads i Indelukket ved stien, der løber bag rækkehusene ved Mølleparken.

11 skåltegn, 30 til 50 mm i diameter. Omkring 20 m længere mod vest, også inde mellem de høje grænner, finder vi denne sten.

11 Jordfast skålsten, ca. 55 x 50 x 20 cm

2 skåltegn, ca. 40 mm i diameter. Længere mod vest på den anden side af den nord/sydgående skovvej ligger denne sten mellem de mørke grænner.

12 Jordfast skålsten, ca. 90 x 95 x 10 cm

33 skåltegn, 30 til 60 mm i diameter. Gå tilbage mod syd ad skovvejen. Inde i den høje bøgeskov, øst for skovvejen og ved et af de gamle overgroede vejrspor, ligger denne flade sten.

Skålsten nr. 13

13 Jordfast skålsten, ca. 110 x 135 x 40 cm

26 skåltegn, 25 til 60 mm i diameter. Ca. 90 m syd for sten nr. 12 og ca. 5 m syd for stien langs skovgærdet finder vi denne sten. Foto er taget om aftenen med kunstigt lys og uopmalede skåle.

Vest for Kongevejen i den sydlige del af Geelskov findes yderligere to skålstene:

14 Jordfast skålsten, ca. 90 x 65 x 30 cm

1 skåltegn, ca. 50 mm i diameter. Ganske tæt ved skovvejen kan vi se denne tagformede, grønlig sten med skåltegnet placeret på toppen.

15 Jordfast skålsten, ca. 108 x 88 x 39 cm

2 skåltegn, ca. 30 og 40 mm i diameter. Længere inde i skoven i en yngre bevoksning ved nogle af jernalderens terrassekanter ligger denne sten med de to skåltegn på stenens vestside.

Ravnholm Skov

16 Jordfast skålstén, ca. 75 x 50 x 35 cm

1 skåltegn, ca. 65 mm i diameter. (Forsidefoto). Ved Mølleåstien på strækningen øst for Nymølle ca. 200 m vest for jernbanebroen finder vi stenen. Den ligger syd for Mølleåstien og ganske tæt på denne.

Birkerød

17 Skålstén, ca. 145 x 120 x 15 cm

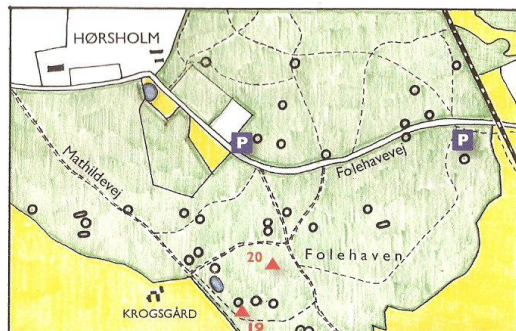
41 skåltegn, 20 til 70 mm i diameter. I haven ved den gamle præstegård i Birkerød ligger denne store flade granitsten. Stenen, der er kløvet, menes at have en fortid som overligger for en for længst forsvundet langdyse i Præstegårdsindelukket. Senere i 16-1700-tallet anvendt i den nyopførte kirkegårdsmur som trædesten til brug ved begravelse af selvmordere, der ikke måtte bæres gennem kirkegårdsporten. I 1920-erne igen flyttet og nu anvendt som tærskelsten i den nyopførte kirkegårdsport. Her ligger stenen i 50 år, før man (gen)finder skåltegnene, og i 1998 flyttes den til dens nuværende plads med udsigt til Birkerød Kirke. Nogle af skåltegnene er ikke ret dybe eller tydelige, og stenen viser tydelige slidspor efter århundreders respektløse brug.

Rude Skov

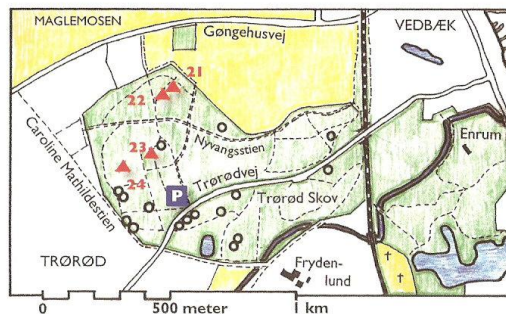
18 Jordfast skålstén, ca. 125 x 95 cm

7 skåltegn, 35 til 55 mm i diameter. Den indtil nu eneste kendte skålstén i Rude Skov ligger idyllisk ved en lille sø øst for Kastanievejs nordre del, ca. 100 m før denne løber ind i Maglebjergvej. Kun ca. 20 cm af stenen er synlig over jorden. Den er meget forvitret, således at tre af de syv skåltegn fremtræder ret svagt med en dybde på tre til fem mm.

Sandbjerg Østerskov

Trørød Skov

21 Jordfast skålstén, ca. 135 x 175 cm

4 skåltegn, ca. 40 mm i diameter. Stenen ligger i bøgeskov, ca. 10 m syd for stien. En grov, forvitret sten.

22 Jordfast skålstén, ca. 90 x 105 cm

14 skåltegn, heraf ni 40 til 60 mm i diameter samt fem store, dybe og ovale 80 til 110 mm. Stenen ligger i granskov, ca. 5 m fra stien.

23 Jordfast skålstén, ca. 70 x 80 cm

3 skåltegn, 30 til 40 mm i diameter. Stenen ligger midt på stien langs granbevoksning.

24 Jordfast skålstén, ca. 90 x 100 cm

15 skåltegn, 25 til 65 mm i diameter. Kuplet sten med næsten ingen forvitring. Ligger i bøgeskov, ca. 60 m øst for Nyvangsvejen.

Gl. Holtegård

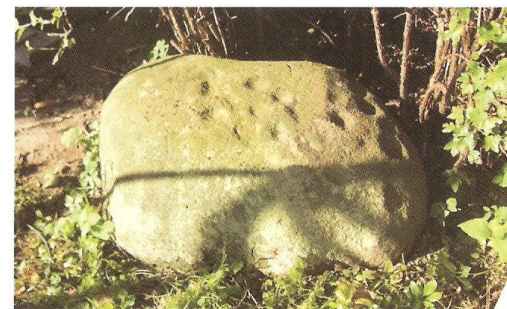
25 Skålstén, ca. 75 x 50 x 30/35 cm

4 skåltegn, 35 til 60 mm i diameter. Foran museet med Vedbækfundene. Denne sten er endnu et eksempel på, at det ikke alene er vor generation, der har interesseret sig for skåltegn. Nationalmuseet konstaterer i 1946, at en skålstén i telefoncentralens have i Trørød skulle stamme fra et fundament til Elleslettegård vest for Trørød. Derefter har stenen i mange år ligget ved flagstangen i Gladsaxe Privatskoles skolegård, før den i 1999 igen kunne vende hjem til Søllerød. Stenen, der er ret forvitret, er også et eksempel på, hvor ulykkeligt det går med mange helleristninger. Den er tidligere beskrevet med fem eller flere skåle, men ved sidste undersøgelse kunne der ikke med sikkerhed konstateres mere end fire. Forvitring har ædt noget af stenens overflade.

Nærum

28 Skålstén, ca. 59 x 50 cm

10 skåltegn 30 til 60 mm i diameter. Indbygget i stensætning på hjørnet af Nærum Hovedgade og Nærumgårdsvej. Stensætningen er opsat i 1972. Hvor stenen kommer fra, vides ikke.

Skålstén nr. 29

29 Skålstén, ca. 75 x 50 x 25 cm

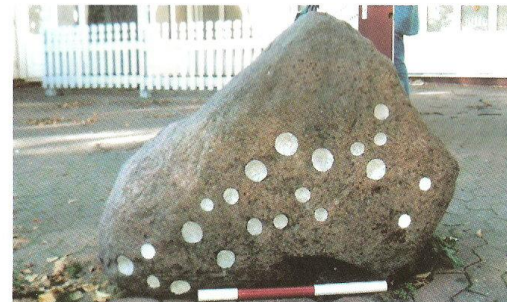
22 skåltegn, 30 til 60 mm i diameter. Stenen ligger i parken til Nærumgaard, Nærum Gadekær nr. 1 (Børnehjem) ca. 2,5 m nord for hovedbygningens NØ hjørne. Foto taget med formiddagssol.

Jægersborg Dyrehave

I Dyrehaven er fundet to skålstén, der begge er flyttet fra deres oprindelige plads.

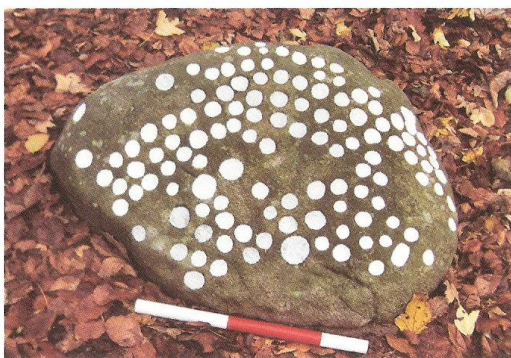
30 Skålstén, ca. 60 x 60 x 75 cm

21 skåltegn, 30 til 60 mm i diameter. På Dyrehavsbakken ud for restaurant "Harlekin". Stenen har i nogle år været dekoreret med et påmalet harlekinmønster og således tjent som reklameskilt. Men takket være en opmærksom gæst på Bakken blev skåltegnene opdaget, og malingen fjernet.

19 Jordfast skålstén, ca. 100 x 80 cm

138 skåltegn, 20 til 60 mm i diameter. Denne bemærkelsesværdige sten ligger ved foden af en gravhøj med en fritlagt hellekiste fra yngre stenalder eller bronzealder. Gå fra parkeringspladsen ved Sandbjergvej mod nord/nordvest ad skovstien, der går inden for skovbrynet. Efter ca. 700 m hæver terrænet sig til højre, og man ser snart gravhøjen og stenen ca. 75 m inde i skoven. Af Danmarks ca. 700 kendte sten med skåltegn er der ikke mange, der kan opvise så stort et antal skålgruber på så begrænset plads. På fotoet med de opmalede skåltegn ser det ud, som om de er hugget i et bestemt mønster. Om det er tilstræbt eller en tilfældighed, kan vi naturligvis ikke vide. Nogle af skålene står ret svagt med en dybde på kun 2 mm.

Skålstén nr. 19

20 Jordfast skålstén, ca 100 x 85 cm

4 skåltegn, 35 til 50 mm i diameter. Ca. 250 m nord-øst for stén nr. 19. Et par af skålene er ikke særligt tydelige.

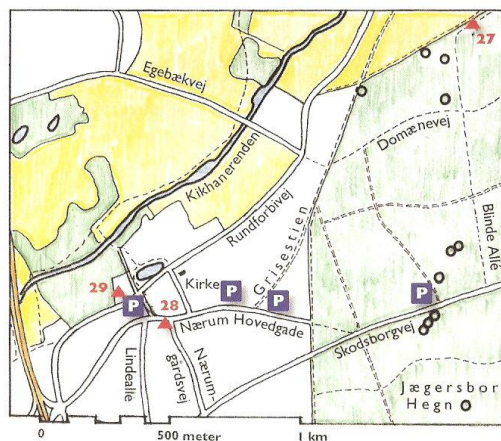

Skålstén nr. 25

26 Skålstén, ca. 40 x 50 cm

5 skåltegn, ca. 45 mm i diameter. Fra Gl. Holtegårds parkeringsplads vest for Spiseriet fører en trappe ned til bebyggelsen Pilekæret. Trappen er kantet med granitsten, og i en af disse finder vi de fem skåle.

Jægersborg Hegn og Nærum

27 Jordfast skålstén, ca. 60 x 55 x 40 cm

6 skåltegn, 30 til 100 mm i diameter. Stenen står på sydsiden af Blinde Alles forlængelse, en ridesti, som løber mod nord langs Jægersborg Hegns skovbryn. Læg mærke til den usædvanligt store og dybe skål.

Skålstén nr. 30

31 Skålstén, ca. 85 x 75 x 35 cm

15 skåltegn, 25 til 60 mm i diameter. Ved Mandehovedvej (vejen, der løber ved Dyrehavens vesthegn) 35 m nord for lågen til Fortunfortet. Man kan undertiden se småpenge "ofret" i skålene. Stenen har tidligere ligget på Fortunfortets areal.

Lommeskålstén i Arkæologiklubben Flækken.

På Frieboeshvile i Arkæologiklubben Flækkens permanente udstilling kan man se to skålstén, der ikke er større, end at man kan have dem i lommen.

32 Skålstén, 4,5 x 4,5 x 4 cm

6 skåltegn, et på hver side af den terningformede stén, diameter 20 til 30 mm, dybde ca. 5 mm. Fundet på Virumgårds marker. Man kender knap 200 lignende fund i Danmark. Man ved ikke, hvorledes de har været brugt, men de kan meget vel, ligesom de større skålstén, have været led i en religiøs handling? En frugtbarhedskult med offerritualer? En del af en shamans udstyr? Som fx Hvidegårdsmandens?

33 Stenøkse med skåltegn, 6 x 6 x 9 cm

1 skåltegn, 35 til 40 mm i diameter, dybde ca. 2,5 mm. Dette fund er gjort for mange år siden på Mølleåskrænten neden for Bondebyen. Her ser vi et godt eksempel på genbrug i oldtiden. Et ærgerligt tab af et nyttigt redskab er på fornem vis blevet til en transportabel (hellig?) skålstén.

Læs mere: Flemming Kaul, Gerhard Milstreu, Finn Ole Nielsen, Martin Stoltze: *Helleristninger – Billeder fra Bornholms Bronzealder*, (Rønne 2005). Jørgen Jensen: *Danmarks Oldtid, Bind II Bronzealder*. Gerhard Milstreu & Henning Prøhl: *Prehistoric Pictures*